

การปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ
ในนักศึกษาพยาบาล: แนวทางสำหรับพยาบาลพี่เลี้ยง
The Cultivation of Ethics and Professional Ethics among Nursing
Students: An Approach for Nurse Preceptors

เกศินี วุฒิวงศ์ M.P.H. * Kasinee Wudhiwong M.P.H. *

Corresponding Authors: Email: kasineewud@gmail.com

Received: 9 Dec 2019, Revised: 14 Mar 2020, Accepted: 2 May 2020

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางสำหรับพยาบาลพี่เลี้ยงเพื่อปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพให้แก่นักศึกษาพยาบาลในการฝึกปฏิบัติการพยาบาล โดยประยุกต์ตามแนวคิดการพัฒนาด้านจิตพิสัยของแครทวอล บลูม และมาเซีย (1956) สรุปแนวทางได้เป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ทำให้ดู เป็นขั้นตอนของการเป็นแบบอย่างที่ดี 2 ด้าน คือ ด้านการทำงาน และด้านบุคลิกภาพ 2) ชูให้เห็น เป็นขั้นตอนการกำหนดประเด็นจริยธรรมที่ต้องการให้นักศึกษาพยาบาลเรียนรู้ในการประชุมกลุ่มประจำวัน 3) เน้นให้ตรง เป็นขั้นตอนการประเมินผลด้านจริยธรรมระหว่างการฝึกปฏิบัติและหลังสิ้นสุดการฝึกปฏิบัติงาน และ 4) ชงต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนการยกย่องชมเชยการมีจริยธรรมของนักศึกษาอย่างต่อเนื่องทุกฐานการฝึกปฏิบัติ

คำสำคัญ: จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ นักศึกษาพยาบาล พยาบาลพี่เลี้ยง

Abstract

The purpose of this article is to provide an approach for nurse preceptors in cultivating ethics and professional ethics among nursing students during their clinical practice. The approach suggested in this article was a modification based on Krathwohl, Bloom and Masia's Affective Domain Development (1956). A four-step approach consists of Step 1, Being a role model: demonstrate nursing roles and nurse's personalities. Step 2, Emphasizing: discuss nursing ethical issues with the students during a daily conference. Step 3, Evaluating: give feedback to nursing students during the clinical practice period and at the end of the clinical session. Step 4, Encouraging persistent behavior: giving compliments for good manners regularly in every clinical setting.

Keywords: Ethics, Professional ethics, Nursing student, Preceptor

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สำนักศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยพายัพ Email: kasineewud@payap.ac.th

* Assist. Prof., General Education Office, Payap University

บทนำ

ข่าวจากสังคมออนไลน์นี้ได้แก่ “ชื่นชมกลุ่มพยาบาลสาว ลูกจากโต๊ะกินข้าว โดดช่วยผู้บาดเจ็บ ตกรถ”¹ “ชื่นชม พยาบาลจอตกรถ ช่วยสาววัยรุ่น ประสบอุบัติเหตุบนท้องถนน”² “สอบจริยธรรมพยาบาลกระซอกคนไข้สูงอายุ”³ หรือจากตัวอย่างกรณีศึกษาของสภาการพยาบาลที่เผยแพร่ให้พยาบาลได้เรียนรู้เพื่อเป็นบทเรียน ได้แก่ พยาบาลปลอมแปลงใบอนุญาตประกอบวิชาชีพการพยาบาลและการผดุงครรภ์ของตนเองโดยการแก้ไขวัน เดือน ปีของการออกใบอนุญาตประกอบวิชาชีพการพยาบาล และการผดุงครรภ์⁴ ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นผลลัพธ์จริยธรรมวิชาชีพในด้านบวกและด้านลบ

พยาบาลเป็นวิชาชีพที่ติดต่อกใกล้ชิดกับผู้รับบริการเพื่อปฏิบัติการพยาบาลช่วยเหลือให้ผู้ป่วยบรรเทาจากความเจ็บป่วยทรมานจากโรคร้ายไข้เจ็บหรือทำงานร่วมกับทีมสหวิชาชีพในการดูแลผู้ป่วยในภาวะวิกฤตต่าง ๆ บางครั้งผู้ป่วยและญาติอาจมีสภาพจิตใจอยู่ในภาวะเครียดกดดันหรือมีความคาดหวังต่อการดูแลระดับสูง เมื่อพยาบาลปฏิบัติงานโดยเผชิญกับสถานการณ์บีบคั้นดังกล่าว โอกาสที่จะเกิดปัญหาจริยธรรมและปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยและญาติจึงเกิดได้ตลอดเวลา เมื่อผู้ป่วยและหรือญาติมีความไม่พอใจหรือได้รับการปฏิบัติการพยาบาลไม่ตรงตามความคาดหวัง ซึ่งในโลกข้อมูลข่าวสารยุคดิจิทัล ผู้ได้รับผลจะใช้การระบายผ่านโซเชียลมีเดีย (Social media) โดยใช้ความคิดเห็นของตนเป็นสำคัญ ความคิดเห็นดังกล่าวอาจไม่ถูกต้องตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ผู้ส่งข่าวสารอาจไม่ได้ไตร่ตรองทำความเข้าใจครบถ้วนรอบด้าน พยาบาลจึงถูกสังคมตัดสินพฤติกรรมจริยธรรมอย่างรวดเร็วเกิดความเสียหายทั้งต่อความศรัทธาวิชาชีพ ชื่อเสียงและกำลังใจในการปฏิบัติงานของพยาบาลโดยตรง

การหล่อหลอมพยาบาลให้มีจริยธรรมเป็นหน้าที่หลักของทุกสถาบันการศึกษาพยาบาล เก่งอย่างเดียวไม่พอต้องมีคุณธรรมตรงตามที่สังคม

คาดหวังด้วย สำหรับประเด็นปัญหาจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพของนักศึกษาพยาบาล ถึงแม้ว่าไม่ปรากฏเป็นข่าวในสังคมออนไลน์ แต่มีนักศึกษาจำนวนหนึ่งมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในการเรียนรายวิชาทฤษฎี เช่น การคัดลอกรายงาน การใช้โทรศัพท์มือถือเกินความจำเป็นขณะเรียน⁵ ส่วนในรายวิชาฝึกปฏิบัติ มีผลการวิจัยพบว่า⁶ นักศึกษาพยาบาลแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น ไม่ตรงต่อเวลา แต่งกายไม่สุภาพ ไม่มีน้ำใจในการทำงานร่วมกัน ใช้ถ้อยคำไม่อ่อนหวาน หรือไม่รายงานอาการเปลี่ยนแปลงของผู้ป่วยจนอาการทรุดลงทำให้ช่วยเหลือไม่ทัน⁵ เป็นต้น ซึ่งหากสถาบันการศึกษาพยาบาลเพิกเฉย หรือละเลยเรื่องของการปลูกฝังจริยธรรมขณะเป็นนักศึกษาอาจส่งผลร้ายต่อผู้ป่วยเมื่อนักศึกษาปฏิบัติงานบนหอผู้ป่วยหรือเมื่อจบเป็นพยาบาลวิชาชีพ โดยแสดงพฤติกรรมที่ไม่ระมัดระวังเรื่องจริยธรรม เช่น การบันทึกอาการผู้ป่วยโดยปราศจากข้อเท็จจริง ไม่เอาใจใส่ต่อการบันทึกข้อมูล⁵ อย่างไม่ก็ตามองค์กรวิชาชีพ สถาบันการศึกษาพยาบาล และแหล่งฝึกปฏิบัติงานได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพเป็นอย่างมาก จึงให้การปลูกฝังพัฒนาจริยธรรมในนักศึกษาพยาบาลตลอดหลักสูตร 4 ปี

ผู้มีส่วนบ่มเพาะนักศึกษาพยาบาลให้เป็นพยาบาลที่มีคุณภาพ นอกจากครูพยาบาลแล้วพยาบาลพี่เลี้ยงเป็นบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับนักศึกษาพยาบาลในการพัฒนาประสบการณ์ทางวิชาชีพ และคุณธรรมจริยธรรม พยาบาลพี่เลี้ยงมีบทบาทหลายด้าน เช่น เป็นผู้สอน สนับสนุนและตรวจสอบการปฏิบัติงาน เป็นต้น⁷ ในการทำหน้าที่พยาบาลพี่เลี้ยงนั้นมีผลการศึกษาประสบการณ์ของการเป็นพยาบาลพี่เลี้ยงดูแลนักศึกษาพยาบาลขณะฝึกปฏิบัติพบว่า พยาบาลพี่เลี้ยงรู้สึกภาคภูมิใจในการพัฒนานักศึกษา รู้สึกดีใจที่ให้นักศึกษาเกิดเจตคติที่ดีต่อการปฏิบัติงานและต่อวิชาชีพ⁶ จากการรับรู้สิ่งดี ๆ จากการเป็นพยาบาลพี่เลี้ยงทำให้ผู้เขียนเห็นว่าการเป็นพยาบาลพี่เลี้ยงเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนพยาบาล

พี่เลี้ยงให้มีแนวทางปฏิบัติงาน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอความรู้ และแนวทางการจัดการเรียนการสอนในคลินิกสำหรับพยาบาลพี่เลี้ยงเพื่อปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพแก่นักศึกษาพยาบาลให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพพร้อมก้าวสู่การเป็นพยาบาลวิชาชีพที่ดีต่อไปในอนาคต

ความหมายและความสำคัญของการปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ

จริยธรรม หมายถึง “กฎเกณฑ์และหลักความประพฤติ ที่มนุษย์ควรปฏิบัติเป็นนิสัยที่ติงาม โดยผ่านการพิจารณาไตร่ตรอง และเลือกตัดสินใจว่าการกระทำใดควรทำหรือไม่ควรทำ”⁸ ได้แก่ ความเอื้ออาทร ความซื่อสัตย์ ส่วนจรรยาบรรณวิชาชีพการพยาบาลเป็นแนวทางในการปฏิบัติของพยาบาลเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวผู้ปฏิบัติ และสังคม ทั้งนี้สมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทยมีประกาศจรรยาบรรณวิชาชีพการพยาบาล ฉบับปี พ.ศ. 2546 จำนวน 9 ข้อ ขอยกตัวอย่าง 2 ข้อ ได้แก่ 1. รับผิดชอบต่อประชาชนที่ต้องการการพยาบาลและบริการสุขภาพ ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชนและประเทศ ในการสร้างเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค การฟื้นฟูสุขภาพและการบรรเทาความเจ็บป่วย 2. ประกอบวิชาชีพด้วยความเมตตา กรุณา เคารพในคุณค่าของชีวิต⁹ เป็นต้น

การปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพสำหรับนักศึกษาพยาบาลเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะว่าคุณภาพของพยาบาลที่ดีย่อมมาจากคุณภาพนักศึกษาพยาบาลที่ดี พยาบาลพี่เลี้ยงในแหล่งฝึกปฏิบัติจึงมีหน้าที่โดยตรงในการปลูกฝังจริยธรรมทั้งในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพในรายวิชาฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ นักศึกษาสามารถบริการสุขภาพแก่ผู้ใช้บริการสุขภาพได้อย่างมีคุณภาพ พยาบาลพี่เลี้ยงมีบทบาทสำคัญในการอบรมขัดเกลาทางสังคมในการสอนนักศึกษาพยาบาล 3 ด้าน ได้แก่ 1. การอบรมขัดเกลาทางด้านจิตใจ ได้แก่ การ

ถ่ายทอดเกี่ยวกับทัศนคติ ค่านิยมที่สังคมเห็นว่ามีคุณค่า 2. การอบรมขัดเกลาด้านสติปัญญา และ 3. การอบรมขัดเกลาทางด้านพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวิชาชีพ⁷ นอกจากนี้มีการศึกษาผลของการใช้ระบบครูพี่เลี้ยงในนักศึกษาพยาบาล ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษาที่มีครูพี่เลี้ยงสอนจะมีพฤติกรรมการปฏิบัติงานที่ดี มีการรับรู้บทบาทในวิชาชีพดีขึ้น¹⁰

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดการพัฒนาด้านเจตคติของแครทโวล บลูมและมาเซีย

แครทโวล บลูม และมาเซีย (Kratwohl, Bloom & Masia, 1956) อ่างในทศนา แชมมณี¹¹ แบ่งจุดมุ่งหมายทางการศึกษา 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านเจตคติ สำหรับด้านเจตคติ บลูมและคณะได้จัดลำดับขั้นการเรียนรู้ 5 ขั้นประกอบด้วย

1. ขั้นการรับรู้ (Receiving or Attending) เป็นขั้นที่ผู้เรียนจะพัฒนาคุณลักษณะนิสัยจากการรับรู้ค่านิยมที่ผู้สอนต้องการจะปลูกฝัง
  2. ขั้นการตอบสนอง (Responding) เป็นขั้นหลังจากผู้เรียนรับรู้สนใจ แล้วเกิดการตอบสนอง มีความพึงพอใจต่อสิ่งที่ผู้สอนได้ทำขึ้น
  3. ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing) เป็นขั้นที่ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของการกระทำของตนเอง หมายความว่าผู้เรียนได้ปฏิบัติพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการมีคุณธรรมจริยธรรมและมองเห็นคุณค่าของการปฏิบัติ และเต็มใจในการกระทำเช่นนี้ในครั้งต่อไป
  4. ขั้นการจัดระบบ (Organization) เป็นขั้นที่ผู้เรียนจัดระบบค่านิยมในตนเองโดยการนำคุณลักษณะการมีคุณธรรมจริยธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันเนื่องจากตระหนักและเห็นคุณค่าของการปฏิบัติงานที่แสดงออกถึงการมีจริยธรรม ขั้นนี้เป็นขั้นที่ผู้เรียนยอมรับค่านิยมนั้นมาเป็นส่วนหนึ่งของตน
  5. ขั้นการสร้างลักษณะนิสัย (Characterization) เป็นขั้นที่ผู้เรียนปฏิบัติตนตามค่านิยมที่ตนยึดถือในชีวิตประจำวันจนเป็นลักษณะนิสัย
- สรุปการพัฒนาตามเจตคติของผู้เรียนนั้นควรดำเนินตามลำดับขั้นตอนของการเรียนรู้ด้านเจตคติขั้น

ตอนที่ 1 ถึง 5 ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า ในชั้นตอนที่ 4 และชั้นตอนที่ 5 มีความคล้ายกันในการยอมรับค่านิยมที่เกิดขึ้นในตนเอง แต่ต่างกันคือ ชั้นตอนที่ 4 เป็นชั้นที่ผู้เรียนเพียงยอมรับค่านิยมนั้น ๆ เข้ามาเป็นระบบค่านิยมของตนเอง แต่อาจจะนำไปปฏิบัติต่อเนื่องหรือตัดทิ้งไปก่อนเข้าสู่ชั้นที่ 5 ซึ่งเป็นการสร้างลักษณะนิสัยที่ถาวร ดังนั้นผู้สอนจึงมีความสำคัญในการช่วยปลูกฝังค่านิยมแก่ผู้เรียนในทุกชั้นตอน

กระบวนการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพตามแนวคิดด้านเจตคติตามแนวคิดของบลูมและคณะ

จากแนวคิดการพัฒนาด้านเจตคติของบลูมและคณะ¹¹ พยาบาลพี่เลี้ยง (ผู้สอน) สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในคลินิกเพื่อปลูกฝังจริยธรรมค่านิยมแก่นักศึกษาพยาบาล (ผู้เรียน) ตามลำดับขั้นของการเรียนรู้ด้านเจตคติได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การรับรู้ค่านิยม ผู้สอนเสนอกรณีตัวอย่าง คำถามที่ท้าทาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรม การรู้ตัวและเต็มใจรับรู้ค่านิยมที่ต้องการปลูกฝัง

ขั้นที่ 2 การตอบสนองต่อค่านิยม ผู้สอนให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติและแสดงความคิดเห็น เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมที่ยินยอม เต็มใจตอบสนอง และพึงพอใจในการตอบสนอง

ขั้นที่ 3 การเห็นคุณค่าของค่านิยม ผู้สอนให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ การให้แรงเสริม เช่น คำชม การช่วยให้ผู้เรียนเห็นประโยชน์ เกิดความพึงพอใจมากระดับ

หนึ่ง หรือช่วยให้ผู้เรียนสะท้อนคิด เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของคุณธรรมจริยธรรมจนเกิดพฤติกรรมยอมรับในคุณค่า

ขั้นที่ 4 การจัดระบบค่านิยม ผู้สอนให้ผู้เรียนสรุปประเด็นจริยธรรมที่ตนเองมีอยู่เดิม และประเด็นจริยธรรมใหม่ๆที่กำลังพัฒนา คุณค่าที่เกิดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนพิจารณาค่านิยมกับค่านิยมอื่น ๆ ที่มีในตนเอง

ขั้นที่ 5 การสร้างลักษณะนิสัย ผู้สอนประเมินผลและให้ข้อมูลป้อนกลับสม่ำเสมอ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนมีหลักยึดในการปฏิบัติและปฏิบัติตามหลักยึดจนเป็นนิสัย

สรุปการนำแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนด้านเจตคติเพื่อปลูกฝังจริยธรรมค่านิยมแก่ผู้เรียนนั้นเกี่ยวข้องกับ 2 เรื่องคือ พฤติกรรมที่ผู้สอนคาดหวังให้เกิดขึ้นในผู้เรียนและวิธีการจัดการเรียนการสอนที่ต่างกันในแต่ละชั้นตอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาจนถึงขั้นสูงสุดของการพัฒนาด้านจิตพิสัยคือ การปฏิบัติจนเป็นลักษณะนิสัย

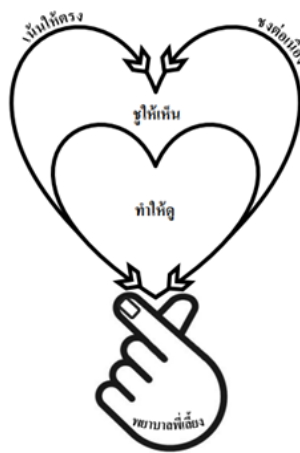
การประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในคลินิกเพื่อปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพตามแนวคิดด้านเจตคติของบลูม

จากลำดับขั้นตอนที่ 5 ชั้นตอนข้างต้น ผู้เขียนขอเสนอวิธีการที่เข้าใจได้ง่ายและนำไปปฏิบัติเป็นรูปธรรมได้สำหรับพยาบาลพี่เลี้ยง ตามแนวคิดด้านการพัฒนาเจตคติของบลูมและคณะ โดยแบ่งเป็น 4 ชั้นตอน คือ ทำให้ดู ชูให้เห็น เน้นให้ตรง ชงต่อเนื่อง ดังแสดงไว้ในตารางที่ 1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบขั้นตอนการปลูกฝังเจตคติของบлумและคณะกับขั้นตอนการปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพสำหรับพยาบาลพี่เลี้ยง

ขั้นตอนการปลูกฝังเจตคติของบлумและคณะ	ขั้นตอนการปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพสำหรับพยาบาลพี่เลี้ยง
1. ขั้นการรับรู้ (Receiving or Attending)	ทำให้ดู – ชูให้เห็น - เน้นให้ตรง
2. ขั้นการตอบสนอง (Responding)	
3. ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing)	
4. ขั้นการจัดระบบ (Organization)	ขงต่อเนื่อง
5. ขั้นการสร้างลักษณะนิสัย (Characterization)	

จากตารางข้างต้น ผู้เขียนขอสรุปเป็นขั้นตอนการทำงานเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่
สำหรับพยาบาลพี่เลี้ยงให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ใน
นักศึกษาพยาบาล ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพสำหรับพยาบาลพี่เลี้ยง

ขั้นตอนการปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพสำหรับพยาบาลพี่เลี้ยง 4 ขั้นตอน อธิบายได้ดังนี้

1. **ทำให้ดู** การทำให้ดูคือ พยาบาลพี่เลี้ยงแสดงออกถึงพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างที่เหมาะสมให้นักศึกษาพยาบาลสามารถสังเกตเห็นและเรียนรู้ตาม ใน 2 ประเด็น¹² คือ

1.1 แบบอย่างด้านการทำงาน พยาบาลพี่เลี้ยงเป็นคนต้นแบบที่ดีแก่นักศึกษาในการดูแลผู้ป่วย เช่น การดูแลผู้ป่วยด้วยความละเอียดรอบคอบ การสังเกตและสอบถามอาการผู้ป่วย การดูแลความสุข

สบาย การเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติกรพยาบาลตามมาตรฐานวิชาชีพ เช่น การปฏิบัติกรพยาบาล การทำหัตถการ เป็นต้น นอกจากนี้พยาบาลพี่เลี้ยงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างของผู้ที่แสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่อง พัฒนาคำถามของตนเองเช่น การค้นคว้าเทคนิคใหม่ ๆ หรือนำผลการวิจัย มาใช้ในการดูแลผู้ป่วย

1.2 แบบอย่างด้านบุคลิกภาพ พยาบาลพี่เลี้ยงเป็นแบบอย่างด้านบุคลิกภาพเพื่อให้ผู้ป่วยและญาติตลอดจนผู้ร่วมงานยอมรับ เช่น การแต่งกาย การรักษากฎระเบียบในการทำงาน การตรงต่อเวลาในการ

ปฏิบัติงาน การมีเมตตา กิริยาวาจาสุภาพ พุดจา ไพเราะ มารยาทเรียบร้อย การมีสัมมาคารวะ การให้เกียรติผู้อื่น เป็นต้น ดังนั้นเมื่อพยาบาลที่เลี้ยงแสดงพฤติกรรมที่ดีเป็นตัวอย่าง ทำให้นักศึกษาเรียนรู้เลียนแบบพฤติกรรมจริยธรรมที่เหมาะสม นำไปพัฒนาตนเองเป็นนักศึกษาพยาบาลที่มีคุณภาพ

การที่พี่เลี้ยงสามารถเป็นแบบอย่างได้นั้นส่วนหนึ่งเกิดจากการเตรียมตัวของพยาบาลที่เลี้ยงเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในคลินิก โดยมีแนวทาง ดังนี้

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสอนและประเด็นจริยธรรมอย่างชัดเจนเพื่อให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอนการพัฒนาด้านเจตคติของบลูมในขั้นตอนที่ 1
- 2) พยาบาลที่เลี้ยงและอาจารย์ร่วมกันกำหนดประเด็นจริยธรรมที่ต้องการปลูกฝังตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (มคอ. 1 และ มคอ. 6) หรือจัดลำดับความสำคัญประเด็นจริยธรรมของนักศึกษาพยาบาลโดยนำผลการวิจัยมาประกอบการพิจารณาตามประเด็นที่ต้องการพัฒนา เช่น จากการศึกษา¹³ พบว่า นักศึกษาพยาบาลมีทัศนคติด้านความยุติธรรม ด้านความมีระเบียบวินัย ในระดับดีมาก และมีทัศนคติด้านความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์อยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นพยาบาลที่เลี้ยงอาจพิจารณาเลือกลำดับประเด็นจริยธรรมจากประเด็นที่มีระดับคะแนนปานกลาง เช่น เรื่องความรับผิดชอบ และความซื่อสัตย์ มาใช้ปลูกฝังนักศึกษา หรือจากการศึกษา¹⁴ พบว่า นักศึกษาพยาบาลมีการรับรู้ทางจริยธรรมดีเรื่องความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ การแสดงออกที่ดี ความมีน้ำใจ ความเห็นอกเห็นใจ การเคารพนบถนอ การคำนึงถึงสิทธิผู้ป่วย ดังนั้นพยาบาลที่เลี้ยงสามารถเลือกหัวข้อมาเพื่อกำหนดประเด็นจริยธรรมที่ต้องการปลูกฝัง
- 3) กำหนดสมรรถนะด้านจริยธรรมในระดับชั้นปี¹⁵ โดยกำหนดตามระดับชั้นปี เช่น ระดับชั้นปีที่ 2 ในระยะเริ่มฝึกปฏิบัติ กำหนดให้มีสมรรถนะการมีจริยธรรมพื้นฐานในชีวิตประจำวันและการมีจรรยาบรรณวิชาชีพ และในระดับชั้นปีที่ 3 และ 4 กำหนดสมรรถนะของการมีจรรยาบรรณวิชาชีพให้มากขึ้น

4) จัดวิธีการสอนอย่างเหมาะสมเพื่อให้ นักศึกษาได้รับรู้จริยธรรมที่ต้องการปลูกฝังอย่างใส่ใจ เช่น แสดงบทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง กระบวนการจิตตปัญญา การตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นความคิดประเด็นจริยธรรม การเขียนประโยคให้กำลังใจให้เกิดคุณธรรมในไลน์กลุ่มของรายวิชาฝึกปฏิบัติ¹⁶ หรือสอนด้านการเปรียบเทียบและสอนให้คิดเอง¹² ใช้สถานการณ์จำลองในการเตรียมนักศึกษาฝึกปฏิบัติงาน เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้เผชิญกับเหตุการณ์ที่มีประเด็นปัญหาจริยธรรมจรรยาบรรณของพยาบาลที่นักศึกษาอาจพบได้ขณะฝึกงาน และเพื่อฝึกฝนนักศึกษาให้มีประสบการณ์การจัดการกับปัญหา ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย¹⁷ ตลอดจนมีความรู้เพิ่มขึ้น เพื่อส่งผลต่อพฤติกรรมด้านจริยธรรม

2. **ดูให้เห็น** การดูให้เห็นหมายถึง การระบุประเด็นจริยธรรมที่ต้องการให้นักศึกษาได้เรียนรู้อย่างชัดเจนและใช้การประชุมกลุ่ม ประเด็นจริยธรรมอาจนำมาจาก

- 1) ประสบการณ์ตรงของพยาบาลที่เลี้ยง เช่น การดูแลผู้ป่วยแบบเอื้ออาทรและได้คำชมจากผู้ป่วยหรือญาติ การทำแผลโดยใช้หลักวิชาการจนผู้ป่วยพึงพอใจ ความซื่อสัตย์ในการจัดแจกยา ความอดทนในการแนะนำการปฏิบัติตัวแก่ผู้ป่วยสูงอายุ เป็นต้น
- 2) ประสบการณ์จากกรณีศึกษาบนหอผู้ป่วย เช่น เปรียบเทียบตัวอย่างของการสื่อสารที่พุดจาเข้าใจกันกับตัวอย่างของการสื่อสารที่ไม่เข้าใจกันระหว่างพยาบาลและผู้ป่วย ตัวอย่างของการขาดการสังเกตอาการของผู้ป่วยจนผู้ป่วยมีอาการหนัก
- 3) กรณีศึกษาจากจดหมายข่าวสภาการพยาบาลหรือจากสื่อออนไลน์ เช่น พยาบาลช่วยเหลือผู้ป่วยอุบัติเหตุบนถนน การปลอมแปลงเอกสาร เป็นต้น
- 4) ประเด็นจริยธรรมจากความสนใจของนักศึกษา เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาคิดและตระหนักถึงประเด็นจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนพยาบาลที่เลี้ยงจะได้ทราบความคิดเห็นของนักศึกษาอีกด้วย การดูประเด็นจริยธรรม

เหล่านี้ต้องอาศัยการจัดประชุมกลุ่มเป็นเครื่องมือ และพยาบาลพี่เลี้ยงควรทำเป็นประจำทุกวันในบรรยากาศแบบกัลยาณมิตร ซึ่งการประชุมกลุ่มนั้นเป็นแนวปฏิบัติที่ดีจากการถอดบทเรียนของสถาบันแห่งหนึ่ง¹⁵ และใช้วิธีการสะท้อนความรู้สึกลงในการประชุมกลุ่มเพื่อให้นักศึกษาตระหนักมากขึ้น มีแนวทางในการหาแหล่งสนับสนุนเมื่อเผชิญปัญหา นอกจากนี้ การประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอทำให้นักศึกษามีความรู้ด้านจริยธรรมมากขึ้น การได้ฟังได้คิดจากประสบการณ์ในหอผู้ป่วยทำให้นักศึกษาทราบบริการที่จัดการกับสถานการณ์ที่มีประเด็นจริยธรรมได้มากขึ้น

นอกจากนี้ พยาบาลพี่เลี้ยงควรกำหนดกติกา ร่วมกันในการประชุมกลุ่ม เช่น ไม่แสดงความคิดเห็น ด้านลบต่อผู้อื่น มุ่งมองตนเองมากกว่าการตำหนิผู้อื่น เป็นต้น พยาบาลพี่เลี้ยงเปิดโอกาสให้นักศึกษาแสดงความคิดเห็นเรื่องบรรยากาศของการฝึกปฏิบัติในแต่ละวัน ให้นักศึกษาเสนอวิธีการสำหรับการปรับปรุงตนเองในครั้งต่อไป ในขั้นตอนนี้หากนักศึกษาได้รับความพึงพอใจจากการฝึกปฏิบัติ เช่น เกิดความภาคภูมิใจในตนเองเมื่อแสดงออกถึงการมีจริยธรรมเช่น ซื่อสัตย์ต่อตนเองในการจัดยาตามหลักวิชาการ หรือ ผู้ใช้บริการชื่นชมพฤติกรรมและการเคารพความเป็นบุคคลของนักศึกษา เป็นต้น จะทำให้นักศึกษารู้สึกได้รับการตอบสนองจากตนเองและจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง จนเริ่มเห็นคุณค่าในตนเองและต้องการปฏิบัติประเด็นจริยธรรมเรื่องนี้ในครั้งต่อไปที่มีโอกาสหรือในทางตรงกันข้ามหากนักศึกษาได้แสดงพฤติกรรมที่ขาดจริยธรรม เช่น ไม่ซื่อสัตย์ ประกอบกับได้รับข้อมูลย้อนกลับจากพยาบาลพี่เลี้ยง อาจทำให้นักศึกษามีความตระหนักมากขึ้น เห็นผลเสียจากการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมด้วยตนเองจนไม่ปฏิบัติพฤติกรรมนั้นในครั้งต่อไป

3. เน้นให้ตรง เป็นขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงานด้านเจตคติของนักศึกษา ในขั้นตอนนี้หน้าที่สำคัญของพี่เลี้ยง คือ การประเมินผลการปฏิบัติงานของนักศึกษาด้านต่าง ๆ การประเมินผลด้าน

ความรู้และการปฏิบัติในส่วนใหญ่มิมีปัญหา แต่การประเมินด้านการมีคุณธรรมจริยธรรมนั้นอาจมีประเด็นอ่อนไหวอาจทำให้พยาบาลพี่เลี้ยงรู้สึกว่าการประเมินนักศึกษาอย่างตรงไปตรงมา อาจทำให้นักศึกษาไม่ยอมรับผลการประเมิน รู้สึกไม่ชอบพยาบาลพี่เลี้ยงหรือพยาบาลพี่เลี้ยงอาจได้รับการประเมินกลับด้านลบ พยาบาลพี่เลี้ยงอาจรู้สึกเสียใจ ท้อใจจากการประเมินผลจากนักศึกษา⁶ แต่อย่างไรก็ตามพยาบาลพี่เลี้ยงควรมีความมั่นคงทางอารมณ์ ยึดการประเมินตามผลลัพธ์การเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพตามที่ระบุในรายวิชา

แนวทางสำหรับการประเมินผลการปฏิบัติงานด้านคุณธรรมจริยธรรม ใช้วิธีการสังเกต พูดคุยและประเมินตามคู่มือ¹² ทำได้ดังนี้ ทบทวนกติกาจากการตกลงร่วมกันในการปฐมนิเทศ เช่น นักศึกษาควรยอมรับการประเมินผลการปฏิบัติงานที่มีเหตุผลอย่างเปิดใจต่อมาให้นักศึกษาประเมินตนเอง และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ พฤติกรรมด้านจริยธรรมที่ตนเองแสดงออกได้ดี และบอกเหตุผลของการกระทำ พฤติกรรมนั้น นอกจากนี้ ในการประชุมกลุ่ม พยาบาลพี่เลี้ยงควรประเมินพฤติกรรมจริยธรรมเป็นภาพรวม เช่น พฤติกรรมประเด็นที่นักศึกษาแสดงออกได้ดีหรือ พฤติกรรมที่ควรปรับปรุง ส่วนการประเมินรายบุคคลนั้นพี่เลี้ยงควรประเมินผลเป็นการส่วนตัวหรือประเมินร่วมกับอาจารย์จากสถาบันการศึกษาโดยมุ่งประเมินพฤติกรรมมากกว่าการตำหนิบุคคลเพื่อให้โอกาสนักศึกษ้อธิบายเหตุผลและตระหนักด้วยตนเองพร้อมทั้งสรุปด้วยตนเองได้ว่า พฤติกรรมแบบใดทำได้ดี ควรกระทำต่อไป พฤติกรรมแบบใดควรปรับปรุง ทั้งนี้การประเมินผลด้านพฤติกรรมจริยธรรมควรทำระหว่างการฝึกปฏิบัติประจำวันสม่ำเสมอเนื่องเพื่อให้ นักศึกษาพัฒนาตนเองจนซึมซับเป็นนิสัยที่ดี และประเมินผลเมื่อสิ้นสุดการฝึกปฏิบัติ เพื่อนำผลการประเมินไปพัฒนาตนเองในการฝึกปฏิบัติฐานต่อไป

สำหรับการประเมินผลแก่นักศึกษากรณีที่นักศึกษาแสดงพฤติกรรมที่บ่งบอกว่าขาดจริยธรรม

เช่น ไม่ซื่อสัตย์ ไม่ต้องการเรียนรู้ ไม่สนใจในการพยาบาล ไม่ยอมรับการให้ข้อมูลป้อนกลับที่มีเหตุผลของพยาบาลที่เลี้ยง¹⁸ มีแนวทางประเมินผล ดังนี้

1) พุดคุยกับนักศึกษาให้เร็วที่สุดหลังจากให้การดูแลผู้ป่วยอย่างปลอดภัย¹⁸ และให้พุดคุยอย่างตรงไปตรงมามีเหตุผลด้วยบรรยากาศแบบกัลยาณมิตร เพื่อให้ให้นักศึกษาตระหนักถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย

2) ประสานงานกับอาจารย์ประจำวิชาเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือประสานงานให้อาจารย์มาสังเกตการปฏิบัติงานของนักศึกษาและหากพบว่า นักศึกษาแสดงออกถึงพฤติกรรมทางจิตจริยธรรมจากสาเหตุของการมีความรู้ไม่เพียงพอ อาจพิจารณาร่วมกับอาจารย์ประจำวิชาเพิ่มประสบการณ์ในหอผู้ป่วยโดยให้อาจารย์ประจำวิชานิเทศเป็นผู้นิเทศ หรือฝึกในห้องปฏิบัติการที่คณะฯ ให้มากขึ้นจนกว่าจะมีความพร้อมในการฝึกปฏิบัติจึงกลับมาฝึกปฏิบัติงานบนหอผู้ป่วยอีกครั้ง

4. ขงต่อเนือง เป็นขั้นตอนการยกย่องชมเชยการมีจริยธรรมและทำอย่างต่อเนื่องทุกฐานการฝึกและเป็นการจัดการความรู้ร่วมด้วยเพราะหากเปรียบเทียบขั้นตอนการขงต่อเนืองกับลำดับขั้นตอนของบลูม นั้น ถือว่าอยู่ในขั้นตอนการจัดระบบและการสร้างลักษณะนิสัย การยกย่องให้คำชมนั้นเพื่อให้นักศึกษาเห็นคุณค่าของคุณธรรมจริยธรรมจนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นวิถีชีวิตตนเอง แนวทางในขั้นตอนนี้คือ กำหนดข้อตกลงร่วมกันเรื่องปลูกฝังด้านจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพทุกฐานการฝึกปฏิบัติการพยาบาลและการจัดการความรู้เพื่อเป้าหมายเรื่องการปลูกฝังจริยธรรมสำหรับนักศึกษาพยาบาลของพยาบาลที่เลี้ยงในแต่ละฐานฝึก เพราะว่า การนำการจัดการความรู้มาเป็นเครื่องมือในการทำงานจะทำให้เกิดคุณภาพของคนเกิดผลสัมฤทธิ์ในงาน¹⁹ เช่น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางที่ดีจากการปฏิบัติ แลกเปลี่ยนปัญหาอุปสรรคหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันก่อให้เกิดพลังในการทำงาน²⁰ ของกลุ่มพยาบาลที่เลี้ยงอีกด้วย

นอกจากนี้ในระดับของนักศึกษา พยาบาลที่

เลี้ยงควรหาเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักศึกษาในสถาบันการศึกษาหรือต่างสถาบันการศึกษาที่ฝึกปฏิบัติงานในแหล่งฝึกเดียวกันเพื่อให้นักศึกษาเห็นคุณค่าของการมีจริยธรรมและเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ผู้อื่น หรือการได้เห็นตัวอย่างที่ดีจากเพื่อนนักศึกษา

จากขั้นตอนการจัดการเรียนการสอนในคลินิกทั้ง 4 ขั้นตอน หากเปรียบเทียบกับกับขั้นตอนการปลูกฝังเจตคติของบลูม จะเห็นว่า ขั้นตอนทำให้ดู ชูให้เห็นเน้นให้ตรง มีความสอดคล้องกับขั้นตอนการปลูกฝังเจตคติของบลูมในขั้นการรับรู้ การตอบสนองและการเห็นคุณค่า นำไปสู่ขั้นตอนขงต่อเนืองซึ่งเป็นขั้นตอนการสร้างลักษณะนิสัยโดยนักศึกษาจะนำค่านิยมที่คิดว่าดีเหมาะสมไปคิดตัดสินใจและกำหนดว่าเป็นค่านิยมที่ควรปฏิบัติต่อไปหรือไม่อย่างไร ประกอบกับการได้รับแรงเสริมทางบวกจนนักศึกษาพึงพอใจและสามารถสรุปเป็นค่านิยมของตนเองและนำไปปฏิบัติเป็นประจำในชีวิตประจำวัน

สรุป

การนำแนวคิดการพัฒนาด้านจิตพิสัยของบลูมและคณะมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในคลินิกสำหรับพยาบาลที่เลี้ยงนั้นทำให้พยาบาลที่เลี้ยงมีแนวทางเพิ่มขึ้นในการสอนสนับสนุนนิเทศงานนักศึกษา ผู้เขียนแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การทำให้ดู โดยการที่พยาบาลที่เลี้ยงเป็นแบบอย่างที่ดีด้านการทำงาน และแบบอย่างที่ดีด้านบุคลิกภาพ มีการฝึกฝนตนเอง เลือกวิธีการสอนที่เหมาะสมในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมเช่น บทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง ขั้นตอนที่ 2 การชูให้เห็น โดยกำหนดประเด็นจริยธรรมอย่างชัดเจนและใช้การประชุมกลุ่มเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังจริยธรรมในทุกฐานการฝึกปฏิบัติ ขั้นตอนที่ 3 การเน้นให้ตรง เป็นการประเมินผลระหว่างฝึกปฏิบัติงานและสิ้นสุดการปฏิบัติงาน ซึ่งแบ่งเป็นกรณีปกติทั่วไปกับกรณีที่นักศึกษาแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของการขาดจริยธรรม สำหรับขั้นตอนที่ 4 การขงต่อเนือง เป็นขั้นตอนการยกย่องชมเชยและจัดการความรู้

จริงจั่งสม่ำเสมอต่อเนื่อง หากพยาบาลพี่เลี้ยงได้ทดลองปฏิบัติในแนวทางที่ผู้เขียนได้นำเสนอนั้นพยาบาลพี่เลี้ยงอาจพบว่า การปลูกฝังจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพไม่ได้ซับซ้อนไปกว่าการสอนด้านวิชาการ เพราะในที่สุดผลจากการทำงานของพยาบาลพี่เลี้ยงในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมช่วยพัฒนา นักศึกษาพยาบาลให้มีคุณลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรมตามมาตรฐานการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา

ด้านคุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพผสมตามความมุ่งหมายของสถาบันการศึกษาพยาบาลและแหล่งฝึกปฏิบัติการพยาบาล นอกจากนี้มีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้คือ ให้มีการออกแบบวัดและประเมินผลตามประเด็นจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพในรายวิชาฝึกปฏิบัติของนักศึกษาตามแนวทาง 4 ขั้นตอนที่กำลังกล่าวมาเพื่อติดตามผลการประยุกต์ใช้ของพยาบาลพี่เลี้ยง

เอกสารอ้างอิง

1. Wutt, T. น้ำใจช่างงามยิ่ง. [ออนไลน์]. 13 มิถุนายน 2561. [อ้างเมื่อ 1 ตุลาคม 2562]. จาก <https://news.mthai.com/social-news/649531.html>.
2. ธนตร. ชื่นชมพยาบาลจอตรถช่วย... [ออนไลน์]. 27 พฤษภาคม 2561. [อ้างเมื่อ 1 ตุลาคม 2562]. จาก <https://news.mthai.com/general-news/645261.html>.
3. Kaewta, P. สอบจริยธรรมพยาบาลกระซอกคนไข้สูงอายุ. [ออนไลน์]. 27 กันยายน 2561. [อ้างเมื่อ 1 ตุลาคม 2562]. จาก <https://news.mthai.com/general-news/674822.html>.
4. สภาการพยาบาล. สมาชิกถาม สภาตอบ. จดหมายข่าวสภาการพยาบาล. [จุลสารออนไลน์]. 2559; 18(6): 11.
5. อุดมรัตน์ สวงนศิริธรรม และสมใจ ศิระกมล. พฤติกรรมจริยธรรมของพยาบาลวิชาชีพ. เชียงใหม่: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2558.
6. นิตยา ชีพประสพ. ประสบการณ์การเป็นพยาบาลประจำการที่ช่วยดูแลนักศึกษาพยาบาลขณะฝึกภาคปฏิบัติ. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพยาบาล. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2556.
7. เยาวเรศ ก้านมะลิ และอรัญญา ชูยกระเดื่อง. บทบาทของพยาบาลพี่เลี้ยง การอบรมขัดเกลาทางสังคม และการจัดการเรียนการสอนภาคปฏิบัติ. The Journal of Baromarajonani College of Nursing, Nakhonratchasima. [วารสารออนไลน์]. 2560; 23(1): 124-31.
8. แสงทอง ธีระทองคำ และไสว นรสาร. กฎหมายสำหรับพยาบาล. ฉบับเรียบเรียงครั้งที่ 2 พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทปียอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์; 2560.
9. เพ็ญจันทร์ แสนประสาน สิริจินใจ และศิริภัทรา พันกล้า. กฎหมายและจริยธรรมวิชาชีพการพยาบาล. กรุงเทพฯ: สุขุมวิทการพิมพ์; 2561.
10. ละเอียด แจ่มจันทร์ และกนิพันธ์ ปานณรงค์. การพัฒนารูปแบบการนิเทศการศึกษาภาคปฏิบัติด้วยระบบพยาบาลพี่เลี้ยง. วารสารวิทยาลัยพยาบาลราชบุรี. 2540; 9: 6-10.
11. ทิศนา แคมมณี. ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 5 (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2550.
12. มาเรียม เพราะสุนทร. ประสบการณ์การเป็นพี่เลี้ยงของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลมหาวิทยาลัยของรัฐ. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาล. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2550.

13. สุนีย์รัตน์ บุญศิลป์ ประกริต รัชวัตร และสุรางค์ เปื้องเดช. ทักษะคติเชิงจริยธรรมตามการรับรู้ของนักศึกษาพยาบาลสังกัดสถาบันพระบรมราชชนก. วารสารวิทยาลัยบรมราชชนนีกรุงเทพ. [วารสารออนไลน์]. 2558; 31(1): 50-60.
14. อารีวรรณ กลั่นกลิ่น และคณะ. การรับรู้ทางจริยธรรมของนักศึกษาพยาบาลคณะพยาบาลศาสตร์. เชียงใหม่: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2547.
15. โกสุม เศรษฐวรงค์, ศุภรัตน์ แป้นโพธิ์กลาง, อรทัย เจริญวิทยะสกุล และวารินทร์ บินโฮเซ็น. การถอดประสบการณ์การเรียนรู้ด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษา ม.รังสิต. [เข้าถึงเมื่อ 10 ก.ย. 2562]. เข้าถึงได้จาก <https://www.rsu.ac.th/nurse/download/KM.pdf>.
16. เกศินี วุฒิวงศ์. การจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมในรายวิชาศึกษาทั่วไป. วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ. [วารสารออนไลน์]. 2560; 27(1): 19-30.
17. ธัชวรรณ จิระติวานนท์. การสอนทำงานเป็นทีมโดยการใช้สถานการณ์จำลอง. เวชบัณฑิตศิริราช. 2561; 11(1): 34-45.
18. Kristy S. Chunta and Nicole R. Custer. Addressing Unsafe Student Behavior. American Journal of Nursing. 2018; 118(11): 57-61.
19. วิจารย์ พานิช. แนวคิดหลักการและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการความรู้. 2556. [ออนไลน์]. [เข้าถึงเมื่อ 15 ก.ย. 2562]. เข้าถึงได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=46zDiSg2XVw>.
20. สุพิศ ประสพศิลป์. การจัดการความรู้: องค์กรพยาบาลสมรรถนะสูง. เอกสารประกอบการบรรยายการประชุมวิชาการ; 17-18 พฤศจิกายน 2559; กรุงเทพฯ โรงแรมแมนดารินกรุงเทพมหานคร. [ออนไลน์]. [เข้าถึงเมื่อ 15 ก.ย. 2562]. เข้าถึงได้จาก <https://www.nurs.chula.ac.th/en/cufon-alumni/229-cufon-alumni.html>.